ĐỌC NHANH, ĐỌC CHẬM (KỲ 2)

PHIẾM KHẢO VỀ TỐC ĐỘ CỦA ĐÔI MẮT VÀ ĐỘ SÂU CỦA TÂM TRÍ

V.N.

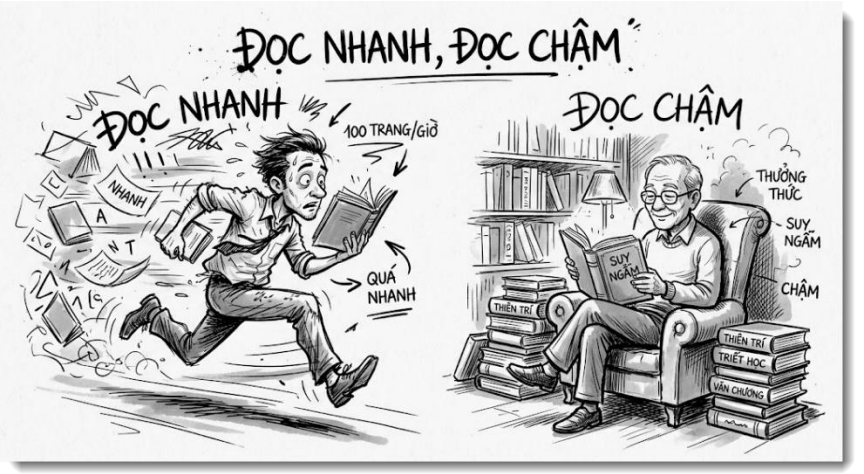

Có người đọc sách nhanh đến nỗi nhìn thấy một cuốn sách dày năm trăm trang là hỏi ngay:
— Bao lâu thì đọc xong?

Có người khác cầm một cuốn sách lên, mở trang đầu, đọc được vài trang rồi gấp lại. Không phải vì không thích. Mà vì thấy... cần phải nghĩ một chút.

Hai người ấy, nếu đem ra thi đọc, người thứ nhất có lẽ sẽ thắng. Nhưng nếu đem ra thi *nhớ, hiểu, suy nghĩ và kể lại điều đã đọc*, kết quả chưa chắc giống nhau.

Từ đó nảy ra một câu hỏi tưởng giản dị mà hóa ra không giản dị chút nào: Đọc nhanh có phải là đọc giỏi? Và ngược lại: Đọc chậm có phải là đọc sâu?

Câu trả lời cho cả hai câu đều là: *không hẳn*. Bởi vì có người đọc nhanh vì họ đọc giỏi; có người đọc nhanh vì họ đọc hời hợt. Có người đọc chậm vì họ suy nghĩ sâu; cũng có người đọc chậm chỉ vì họ... ít đọc.

Đằng sau chuyện tưởng như thuộc về tốc độ của đôi mắt ấy là cả một vấn đề văn hóa: *con người đọc để làm gì?*

... Từ "đọc sách" đến "văn hóa đọc"

Ngày xưa, sách hiếm.

Ngày nay, sách nhiều đến mức đôi khi người ta không biết phải đọc cuốn nào trước.

Ngày xưa, một người có được một cuốn sách quý có thể giữ nó suốt đời.

Ngày nay, một chiếc điện thoại chứa cả một thư viện mà người ta vẫn than: "Không có gì để đọc."

Có lẽ vấn đề của chúng ta hôm nay không còn là *thiếu sách*, mà là *thừa chữ và thiếu thời gian*.

Thông tin đến với con người nhanh hơn bao giờ hết. Tin tức, email, báo mạng, mạng xã hội, quảng cáo, thông báo, tin nhắn... tất cả chen nhau đòi một phần chú ý của chúng ta.

Trong hoàn cảnh ấy, khả năng đọc nhanh trở thành một thứ năng lực sinh tồn nhưng chính hoàn cảnh ấy lại khiến *đọc chậm* trở nên quý giá hơn. Bởi vì khi mọi thứ đều thúc ta phải nhanh, thì việc ngồi yên với một trang sách trong nửa giờ đôi khi đã trở thành một hành động gần như... phản kháng.

Phản kháng lại sự vội vàng. Phản kháng lại tiếng chuông thông báo. Phản kháng lại cái ý tưởng rất hiện đại rằng *mọi thứ đều phải được tiêu thụ càng nhanh càng tốt.*

Một bài viết có thể "consume". Một video có thể "consume". Một cuốn sách cũng có thể bị biến thành một thứ để "consume".

Nhưng văn chương không phải là thức ăn nhanh.

... Nguyễn Hiến Lê và một nền văn hóa đọc rất Việt Nam

Nhắc đến chuyện đọc sách của người Việt thế kỷ XX, đặc biệt trong không khí miền Nam trước 1975, khó lòng bỏ qua Nguyễn Hiến Lê.

Ông không chỉ là người viết sách. Ông là một *người đọc sách chuyên nghiệp*, theo nghĩa đẹp nhất của chữ ấy.

Ở Nguyễn Hiến Lê, đọc và viết gần như là hai mặt của một đời sống trí thức. Ông đọc để hiểu. Đọc để học. Đọc để tự học. Đọc để viết. Và viết lại để giúp người khác đọc. Điều đáng quý trong quan niệm của ông là *tinh*

thần tự học.

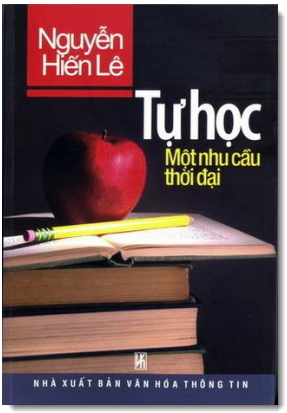

Đối với thế hệ ấy, sách không phải món đồ trang trí trong phòng khách. Sách là trường học. Có những người không có điều kiện học đại học nhưng vẫn tự học ngoại ngữ, lịch sử, triết học, văn chương, kinh tế, chính trị... nhờ sách.

Đó là một nền văn hóa trong đó người ta có thể *tự xây dựng một trường đại học cho mình bằng một giá sách.*

Nguyễn Hiến Lê chính là một trong những biểu tượng tiêu biểu của tinh thần ấy. Ông viết rất nhiều về phương pháp học, phương pháp đọc, phương pháp tự học. Nhưng điều đáng chú ý hơn cả phương pháp là một thái độ: *đọc sách là một cách tự đào luyện con người.*

Đọc không phải để khoe mình đọc bao nhiêu cuốn. Đọc để trở thành một người khác sau khi đọc. Đây là điểm rất đáng suy nghĩ trong thời đại hiện nay.

... Mortimer Adler và câu hỏi: "Ta đọc một cuốn sách như thế nào?"

Ở phương Tây, một trong những người nói rất kỹ về nghệ thuật đọc là Mortimer J. Adler.

Trong *How to Read a Book*, Adler phân biệt nhiều cấp độ đọc, từ đọc cơ bản đến đọc kiểm tra, đọc phân tích và đọc đối chiếu.

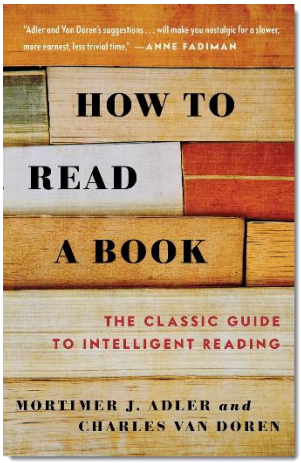
"Adler and Van Doren's suggestions . . . will make you nostalgic for a slower, more earnest, less trivial time." —ANNE FADIMAN
HOW TO
READ
A BOOK
THE CLASSIC GUIDE
TO INTELLIGENT READING
MORTIMER J. ADLER and
CHARLES VAN DOREN

Điều thú vị là cách phân loại ấy cho chúng ta một chìa khóa để giải quyết cuộc tranh luận "nhanh hay chậm".

Bởi vì *không phải cuốn sách nào cũng nên đọc cùng một cách.*

Ta có thể đọc nhanh để khảo sát. Đọc lướt để nắm cấu trúc. Đọc kỹ để phân tích. Và đọc nhiều cuốn cùng một lúc để so sánh các quan điểm.

Như vậy, người đọc giỏi không phải là người lúc nào cũng đọc nhanh mà là người *biết thay đổi tốc độ và phương pháp tùy theo mục đích*.

Đọc một cuốn tiểu thuyết giải trí có thể rất khác đọc Aristotle. Đọc một cuốn từ điển khác đọc thơ. Đọc báo khác đọc lịch sử. Đọc một bài nghiên cứu khác đọc hồi ký.

Cái gọi là "đọc nhanh" nếu hiểu đúng không phải là một cuộc đua với đồng hồ. Nó là khả năng *xử lý nhanh những phần không cần dừng lại,* để dành thời gian cho những phần đáng dừng.

Đó mới là đọc thông minh.

... Nhưng "đọc nhanh" và "đọc lướt" là hai chuyện

Đây là chỗ dễ nhầm nhất.

Một người đọc nhanh có thể hiểu rất nhanh. Một người

đọc lướt có thể... không hiểu gì. Hai hiện tượng ấy nhìn từ bên ngoài gần giống nhau. Mắt đều chạy rất nhanh. Trang sách đều lật rất nhanh. Nhưng bên trong đầu óc thì khác hẳn.

Người đọc giỏi nhìn thấy cấu trúc của văn bản. Họ biết đâu là luận điểm. Đâu là ví dụ. Đâu là chi tiết phụ. Đâu là ý chính. Đâu là đoạn tác giả đang chuyển hướng. Họ có thể bỏ qua một số thứ mà không làm mất mạch tư tưởng.

Người đọc yếu thì không có khả năng ấy. Họ đọc từng chữ. Nhưng lại không nhìn thấy toàn thể.

Nói cách khác: *Người đọc giỏi có thể bỏ qua một số chữ mà vẫn giữ được ý. Người đọc yếu có thể đọc hết mọi chữ mà vẫn mất ý.*

Đây là lý do vì sao *khả năng đọc nhanh thường là kết quả của việc đọc nhiều*, chứ không phải phép màu của một vài kỹ thuật tốc độ.

... Đọc chậm không đồng nghĩa với đọc yếu

Ở đầu bên kia cũng có một sự nhầm lẫn tương tự.

Một người đọc chậm có thể là người đọc rất giỏi. Họ đọc chậm vì muốn hiểu. Họ dừng lại. Gạch chân. Tra cứu. Đối chiếu. Đọc lại. Ghi chú. Suy nghĩ. Đặt câu hỏi. Rồi

đọc tiếp.

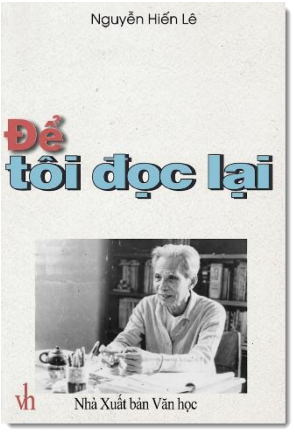

Đó là *đọc chậm có chủ ý*.

Nhưng cũng có người đọc chậm vì vốn từ nghèo, thiếu kiến thức nền, ít kinh nghiệm đọc. Họ mất rất lâu để hiểu một đoạn văn đơn giản. Đọc xong lại quên. Đọc lại vẫn không hiểu. Đấy không phải đọc sâu. Đấy là *khó đọc.*

Cũng như trong âm nhạc, một nghệ sĩ có thể chơi một đoạn rất chậm vì muốn tạo sắc thái. Một người mới học đàn cũng chơi rất chậm vì chưa bấm được hợp âm. Cả hai đều chậm.

Nhưng một bên là *chậm có chủ ý*. Một bên là *chậm vì chưa đủ khả năng*.

... Proust và nghệ thuật đọc như một cuộc hồi tưởng

Nhắc đến đọc chậm, ta không thể không nghĩ đến Marcel Proust.

Thế giới của Proust là thế giới của thời gian, ký ức và những chi tiết tưởng như nhỏ bé nhưng bất ngờ mở ra cả một miền quá khứ.

Một mùi hương. Một âm thanh. Một vị bánh. Một câu nói. Một buổi chiều. Một ánh sáng. Những thứ ấy có thể đánh thức cả một thế giới đã ngủ quên. Và đọc Proust cũng đòi hỏi một kiểu đọc như thế.

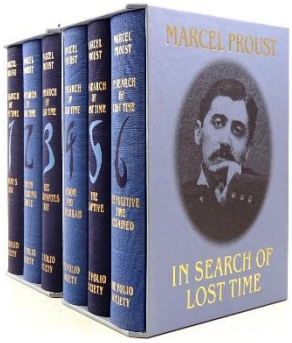

Không thể cứ chạy qua văn bản để "biết chuyện gì xảy ra" bởi vì đôi khi *cái quan trọng không phải là chuyện gì xảy ra, mà là tâm trí con người trải nghiệm chuyện ấy như thế nào.*

Đó là một trong những lý do văn chương lớn thường chống lại tốc độ.

Một cuốn sách thông tin có thể cho ta biết. Một cuốn sách văn chương hay có thể làm ta *cảm thấy*. Mà cảm thấy thì không thể ép bằng đồng hồ.

VII. Borges và thư viện vô tận

Nếu Proust đưa chúng ta vào mê cung của ký ức thì Jorge Luis Borges đưa chúng ta vào mê cung của sách.

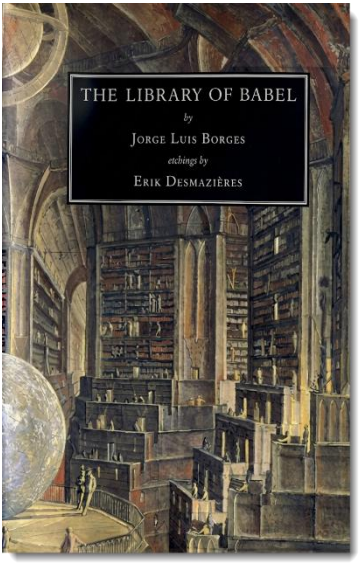

Borges yêu thư viện đến mức trong văn chương của ông, thư viện gần như trở thành một vũ trụ. Borges rất nổi tiếng với hình ảnh "thư viện Babel" — một thư viện vô tận chứa vô số sách và vô số khả thể của chữ nghĩa.

Hình ảnh ấy hôm nay nghe càng đáng sợ bởi Internet gần như đã biến thế giới thành một thư viện Babel.

Ta có thể tìm được gần như bất cứ thứ gì nhưng chính vì có quá nhiều thứ nên vấn đề không còn là: "Tôi có thể tìm thấy thông tin không?" mà là *"Tôi có biết mình đang tìm cái gì không?"*

Đây chính là lúc văn hóa đọc trở nên quan trọng.

Có thông tin không có nghĩa là có tri thức. Có tri thức không có nghĩa là có hiểu biết. Và có hiểu biết cũng chưa chắc có minh triết.

Một người có thể đọc một trăm bài viết trong ngày mà không thực sự suy nghĩ về bài nào. Trong khi một người khác có thể đọc một đoạn văn trong nửa giờ và mang nó theo suốt nhiều năm.

Borges, theo nghĩa ấy, nhắc chúng ta rằng *một thư viện vô tận không giải quyết được vấn đề đọc; nó chỉ làm vấn đề ấy lớn hơn.*

... Umberto Eco: người đọc không chỉ "nhận" mà còn "tạo" nghĩa

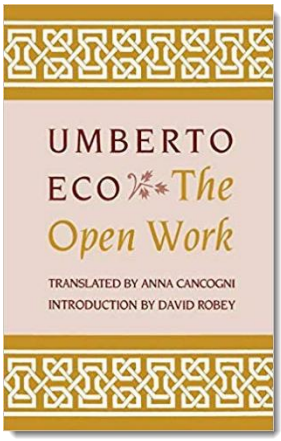

Nếu Borges biến thư viện thành mê cung thì Umberto Eco lại đặc biệt thích thú với mối quan hệ giữa văn bản và người đọc.

Trong *The Open Work* và những công trình về ký hiệu học, Eco cho thấy văn bản không phải một cái hộp chứa sẵn một ý nghĩa duy nhất để người đọc mở ra lấy.

Người đọc tham dự vào việc tạo nghĩa.

Điều này giải thích vì sao *một cuốn sách đọc ở tuổi hai mươi và đọc lại ở tuổi sáu mươi có thể trở thành hai cuốn sách khác nhau.*

Thực ra, sách không thay đổi. Người đọc thay đổi. Kinh nghiệm thay đổi. Kiến thức thay đổi. Nỗi đau thay đổi. Tình yêu thay đổi. Cách nhìn cuộc đời thay đổi. Và vì thế, ý nghĩa của văn bản trong tâm trí người đọc cũng thay đổi.

Đó là lý do đọc lại là một hình thức *đọc chậm đặc biệt.*

Lần đầu ta đọc câu chuyện. Lần sau ta đọc tác giả. Lần nữa ta đọc chính mình.

... Truyền thống đọc sách của người Việt trước 1975

Có một điều rất đáng tiếc là chúng ta thường nói nhiều về lịch sử văn học mà ít nói về *lịch sử của người đọc,* nhưng một nền văn học không chỉ được làm nên bởi người viết. Nó còn được làm nên bởi *những người đọc*.

Ở miền Nam trước 1975, đặc biệt trong môi trường đô thị, sách báo hiện diện khá mạnh trong đời sống trí thức và học sinh, sinh viên.

Có những hiệu sách. Có thư viện. Có báo, tạp chí văn học. Có những nhóm bạn trao đổi sách. Có những người chuyên săn sách cũ. Có những gia đình có tủ sách. Có những người dành dụm tiền để mua một cuốn sách. Và có một thứ văn hóa rất đẹp: *mượn sách rồi chuyền tay*

nhau đọc.

Một cuốn sách đến tay người này, rồi sang người khác. Bìa sách có thể cũ đi. Gáy sách có thể sờn. Nhưng chính những dấu vết ấy lại cho thấy cuốn sách đã sống.

Một cuốn sách mới tinh chưa chắc đã được đọc. Một cuốn sách cũ nát đôi khi lại là cuốn sách có một đời sống rất dài.

Nhìn vào lịch sử xuất bản miền Nam trước 1975, ta cũng thấy một điều đáng chú ý: người đọc không chỉ tìm sách văn chương. Họ đọc lịch sử, triết học, tâm lý, khoa học phổ thông, ngoại văn, dịch thuật, giáo dục, chính trị... Nói cách khác, *đọc sách từng là một hình thức tự giáo dục rất mạnh.*

Trong bối cảnh ấy, Nguyễn Hiến Lê không phải một hiện tượng đơn độc. Ông thuộc về một truyền thống rộng hơn: *truyền thống coi việc đọc là một phương tiện tự học và tự hoàn thiện.*

... Tủ sách gia đình và "đại học tại gia"

Ngày trước, một căn nhà có một tủ sách không nhất thiết phải là nhà của một giáo sư. Có khi đó là nhà của một ông công chức. Một thầy giáo. Một bác sĩ. Một người buôn bán. Một gia đình trung lưu.

Nhưng trong tủ sách ấy có thể có đủ thứ.

Nguyễn Du đứng cạnh Victor Hugo. Khổng Tử đứng cạnh Rousseau. Nguyễn Hiến Lê đứng cạnh Dale

Carnegie. Tạ Chí Đại Trường có thể nằm cạnh Will Durant.

Một cuốn sách lịch sử nằm cạnh một tập thơ. Một quyển từ điển nằm cạnh một cuốn tiểu thuyết. Đó là một thứ "đại học tại gia".

Người ta học không phải vì sắp thi. Học vì tò mò. Học vì thích. Học vì muốn biết. Đây là điểm mà văn hóa đọc hiện đại đôi khi đã đánh mất.

Ngày nay, nhiều người hỏi: "Đọc cuốn này để làm gì?"

Ngày xưa, đôi khi người ta chỉ hỏi: "Cuốn này hay không?"

Hai câu hỏi ấy khác nhau rất xa. Một bên coi sách như công cụ. Một bên coi sách như một phần của đời sống tinh thần.

... "Đọc để thi" và "đọc để sống"

Một trong những điều đáng buồn của việc giáo dục văn chương là có thể biến việc đọc thành một nhiệm vụ.

Học sinh đọc vì ngày mai kiểm tra. Sinh viên đọc vì cuối kỳ thi. Người lớn đọc vì muốn phát triển bản thân. Rồi đến một lúc nào đó, họ không còn đọc nữa.

Có lẽ bởi vì họ chưa bao giờ được dạy rằng: *đọc sách không chỉ để biết thêm; đọc sách còn để sống một cuộc đời rộng hơn cuộc đời của mình.*

Một người đọc lịch sử có thể sống thêm hàng trăm năm.

Một người đọc văn chương có thể sống hàng trăm cuộc đời. Một người đọc triết học có thể đối thoại với những người đã chết từ hàng nghìn năm trước.

Sách là một thứ máy thời gian kỳ lạ. Không đưa thân thể ta về quá khứ nhưng đưa tâm trí ta đi được.

XII. Vậy thì nên đọc nhanh hay đọc chậm?

Có lẽ câu trả lời tốt nhất là: *cả hai*, nhưng phải biết dùng đúng lúc.

Đọc nhanh khi cần khảo sát một khối lượng tài liệu lớn, cần tìm thông tin cụ thể, cần nắm cấu trúc tổng quát, đọc những phần ít quan trọng, muốn quyết định có nên đọc kỹ một cuốn sách hay không.

Đọc chậm khi gặp một ý tưởng quan trọng, đọc văn chương, thơ ca, đọc triết học, đọc những văn bản khó, cần phân tích hoặc ghi nhớ sâu, gặp một đoạn khiến ta phải dừng lại suy nghĩ.

Và có một nguyên tắc rất đơn giản: *Không phải chữ nào cũng đáng đọc với cùng một tốc độ.*

Người đọc giỏi biết chữ nào có thể chạy qua. Người đọc sâu biết chữ nào phải dừng lại.

... Đọc nhanh để đi xa, đọc chậm để đi sâu

Nếu phải dùng một hình ảnh, tôi nghĩ đọc nhanh giống như *đi máy bay*. Ta nhìn được cả một vùng rộng lớn.

Biết nhiều nơi. Đi được xa. Nhưng không nhìn rõ từng căn nhà.

Đọc chậm giống như *đi bộ*. Ta thấy con đường. Thấy hàng cây. Ngửi được mùi hoa. Gặp được người bên đường nhưng đi không xa.

Cho nên người đọc thông minh phải biết lúc nào nên đi máy bay, lúc nào nên đi bộ.Đừng đi bộ từ California sang New York chỉ vì thích "đọc chậm". Nhưng cũng đừng bay qua một khu vườn rồi tuyên bố rằng mình đã thưởng thức hoa.

... Một nghịch lý cuối cùng: đọc càng nhiều, càng biết phải đọc chậm

Có một nghịch lý rất thú vị. Khi mới bắt đầu đọc, người ta thường muốn đọc thật nhiều. Một trăm cuốn. Hai trăm cuốn. Năm trăm cuốn.

Nhưng càng đọc lâu, người ta càng nhận ra rằng *thời gian của mình hữu hạn.*

Không thể đọc hết Borges. Không thể đọc hết Proust. Không thể đọc hết Shakespeare. Không thể đọc hết Nguyễn Du. Không thể đọc hết Nguyễn Hiến Lê. Thậm chí không thể đọc hết những cuốn sách đang nằm trong chính tủ sách của mình. Và từ đó, người đọc trưởng thành bắt đầu biết lựa chọn.

Không phải cuốn nào cũng đọc.

Không phải cuốn nào cũng đọc hết.

Không phải cuốn nào cũng đọc một lần.

Có cuốn đọc nhanh.
Có cuốn đọc chậm.
Có cuốn đọc dang dở.
Có cuốn để dành.
Có cuốn mười năm sau mới đọc lại.

Và có những cuốn sách ta giữ lại không phải vì còn muốn đọc, mà vì *nó đã từng là một phần của đời mình.*

... Sau cùng, sách đọc ta cũng nhiều như ta đọc sách

Đây có lẽ là chỗ mà câu chuyện "đọc nhanh hay đọc chậm" đi ra ngoài phạm vi kỹ thuật đọc bởi vì đọc sách cuối cùng là một vấn đề của *đời sống tinh thần.*

Ta tưởng mình đang đọc Proust nhưng Proust cũng đang đọc ta.

Ta tưởng mình đang đọc Borges nhưng Borges đang hỏi ta về cái mê cung trong chính đầu óc mình.

Ta đọc Eco để hiểu người đọc rồi nhận ra mình chính là một "người đọc" đang tạo nghĩa cho những gì mình đọc.

Ta đọc Nguyễn Hiến Lê để học cách tự học rồi hiểu rằng tự học không chỉ là phương pháp. Nó là một thái độ sống.

Và ta đọc Mortimer Adler để học cách đọc sách rồi cuối cùng nhận ra rằng *không có một phương pháp đọc nào thích hợp cho mọi cuốn sách, cũng như không có một cách sống nào thích hợp cho mọi con người.*

Lời kết: Một đời người có bao nhiêu lần đọc?

Có người hỏi tôi:

— Ông đọc một cuốn sách mất bao lâu?

Tôi nghĩ câu hỏi ấy hơi khó.

Một cuốn sách ba trăm trang có thể đọc trong ba ngày nhưng có những cuốn phải mất ba mươi năm.

Không phải vì đọc chậm. Mà vì *phải sống thêm ba mươi năm mới hiểu được nó.*

Một câu thơ lúc mười tám tuổi chỉ là một câu thơ. Đến tuổi ba mươi, nó trở thành một kỷ niệm. Đến tuổi năm mươi, nó trở thành một lời cảnh báo. Đến tuổi sáu mươi, nó có thể trở thành một lời an ủi.

Vậy nên, có lẽ tốc độ đọc thật sự không đo bằng số chữ trong một phút. Nó đo bằng khoảng cách giữa lúc ta đọc một câu và lúc câu ấy thực sự hiểu được ta.

Đọc nhanh giúp ta đi qua nhiều trang sách. Đọc chậm giúp một vài trang sách đi qua cuộc đời ta.

Và đọc lại giúp ta nhận ra rằng:

cuốn sách vẫn ở đó, nhưng người đọc đã không còn là người của lần đọc trước.

Có lẽ đó mới là điều kỳ diệu nhất của sách.

Ta mở một cuốn sách bằng đôi mắt nhưng nếu đọc đúng cách, ta đóng nó lại bằng một con người hơi khác trước.

Bởi vậy, nếu có ai hỏi:

— Đọc nhanh hay đọc chậm tốt hơn?

Tôi xin trả lời bằng một câu có vẻ rất không... khoa học:

Nhanh khi cần nhanh.
Chậm khi đáng chậm.
Và đọc đủ lâu để một cuốn sách không chỉ đi qua mắt mình, mà ở lại trong đời mình.

Đến một lúc nào đó, ta sẽ hiểu:
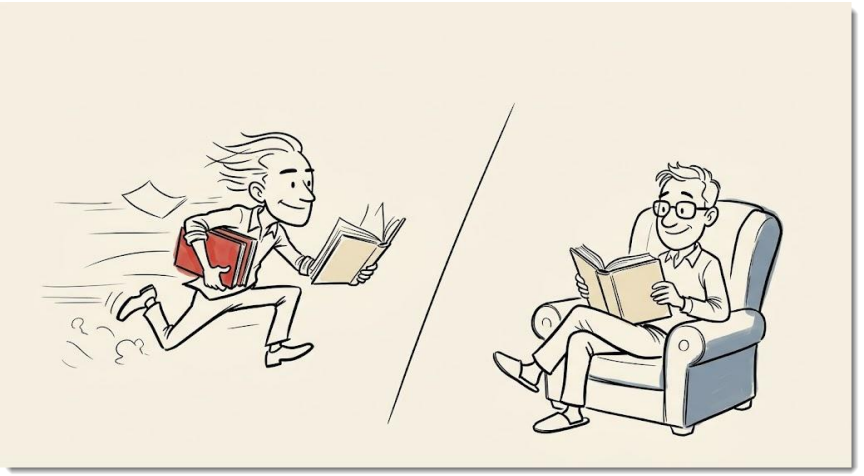
đọc nhanh là kỹ năng;
đọc chậm là nghệ thuật;
đọc nhiều là vốn sống;
đọc lại là trưởng thành;
còn đọc được chính mình trong những gì đã đọc — có lẽ mới là văn hóa.